

Images de la culture

Paris, Les éditions ouvrières 1966, 182 s.

Skupina *sociální etnologie*, která se v letech 1949–1957 postupně formovala kolem Chombarta de Lauwe, je nepochybně nejaktivnějším mezioborovým týmem, jaký ve francouzské sociologii existuje. V navázání na práce M. Halbwachse (i v novém navázání na Le Playovskou tradici) se vznikající skupina nejprve orientovala na výzkum potřeb dělnických rodin (P. Chombart de Lauwe, *La vie quotidienne des familles ouvrières*, Paris C.N.R.S. 1956, 309 s.), zájmová oblast však záhy rozšířila svou orientaci z konzumních potřeb na potřeby v nejširším slova smyslu a dále na představy a aspirace v různých sociálních prostředích, to vše v primární referenci k pojmu *sociálního vývoje* (přehlednou informací o vzniku a organizaci práce této skupiny poskytuje kapitola *Le travail dans un groupe* v knize *Aspects de la sociologie française*, Paris, Les éditions ouvrières 1966, s. 203–218). Bohatý seznam prací této skupiny tak zahrnuje studie ze sociologie města, především Paříže (*Paris, Essais de sociologie*, Paris, Les éditions ouvrières 1952–1964, *Paris et l'agglomération parisienne*, Paris — P.U.F. 1952, 2 svazky, atd.), sociologie rodiny (*Famille et habitation*, Paris C.N.R.S. 1959–1960, 2 svazky), sociologie ženy (*Images de la femme dans la société*, Paris, Les éditions ouvrières 1964, 280 s., *La femme dans la société; son image dans les différents milieux sociaux*, Paris — C.N.R.S. 1963, 500 s., atd.), sociologie dítěte, atd.

Recenzovaná práce je jednou z posledních prací této skupiny a otevírá relativně nové zájmové pole — skupina předkládá „první elementy“ výzkumu o participaci různých „sociálních prostředí“ na kultuře či „kulturních potřebách“ různých sociálních skupin. První polovina práce je věnována vztahu tradičně sledovaných skupin (dělníci, ženy, děti) ke kultuře, druhá dosti podrobně referuje o provedeném předvýzkumu sociální diferenciaci „obrazů kultury“. (Na provedení výzkumu chybí skupině finanční prostředky.)

Knihu uvádí obecně koncipovaný text Ch. de Lauwe, dosti zběžně vymezující ústřední pojmy kultury a potřeb, jak byly aplikovány v této fázi výzkumu. Vedle „sociálního“ vymezení kultury (kterého bylo užito v analýzách vztahů dětí a žen ke kultuře), jež je zde definována jako „souhrn chování a způsobů myšlení vlastních nějaké společnosti“ (s. 11), je možné kulturu definovat také „personálně“ (definice byla aplikována

v šetření dělníků) jako „rozvoj těla i ducha“ (s. 16), proces a zároveň výsledek kultivace. Ještě jedna možnost definice kultury je zde uvedena — ta, jež ztotožňuje pojem „kulturní“ a „civilizovaný“ v protikladu k „barbarskému“. (Ideologickým důsledkům této operace se ve skupině věnuje C. Guillaumin, jež zkoumá otázky vzniku a přetrvávání rasismu.) Vymezení potřeb prakticky nesahá za elementární koncept užitý v analýze konzumního chování týkajícího se stravování (*La vie quotidienne des familles ouvrières*, 7. kapitola), i přes autorovo tvrzení o nutnosti přesazení „ekonomického“ pojetí kultury jako konzumního elementu (s. 9). Ovšem nový kontext přinejmenším velmi zeslabuje výkladovou hodnotu distinkcí mezi „potřebami — obligacemi“, a „potřebami — aspiracemi“, mezi „prioritou“ a „prvotností“ potřeb, mezi „potřebou — objektem“ a „potřebou — stavem“ — to autor neuvážil. Vágní je i rozlišení univerza kulturních potřeb (viz prvou definici) a systému společenských hodnot: která je to kultura, jež determinuje vytváření hierarchie potřeb (s. 18–19), a která je to kultura, jež je do této hierarchie zařazována? (S. 24–25.) Za důležité bych považoval i precizní promyšlení vzájemného vztahu konzumace (v širokém slova smyslu) a participace a jejich vztahu k potřebám. Dílo M. Halbwachse, z něhož Ch. de Lauwe tolik vychází, v tomto směru poskytuje dostatek podnětů. Naštěstí však mlhavost a nepropracovanost výchozího konceptu neubrala na zajímavosti následujícím příspěvkům — otázku jejich integrity je ovšem nutno ponechat stranou.

Problematické vztahu kultury a dětí jsou věnovány dvě kapitoly. V první shrnuje Marie-José Chombart de Lauwe některé poznatky týkající se kulturních potřeb městských dětí ve volném čase. Je zde provedeno zajímavé porovnání, jak odpovídá základní potřebě „objevování světa“ život ve starých a nových čtvrtích. Exodus do moderních čtvrtí, které odstraňují řadu nevýhod přelidněných a nehygienických středů měst (nedostatek prostoru pro hry, vytrženost z přírody, psychická stísněnost vyvolávající delinkvenci, atd.), vytváří zase nové absence (anonymita prostředí, vzdálenost od profesionálního života dospělých, absence třetí generace, atd.). Autorka se pak zabývá univerzy potřeb, jež vztahují děti k dospělým, a zase naopak, dospělé k dětem — v nich je zahrnuta celá *sociální mytologie* autentického, nedeformovaného lidství, touha po iracionálním, poetickém, naději obrácené do budoucnosti. Závěr příspěvku je věnován sdělení některých výsledků výzkumu „modelů

dítěte“ v dětském tisku a literatuře, filmech a televizi: jde většinou o dynamické, iniciativní a nezávislé děti, spíše o chlapce než o dívky, přítomnost rodiny je omezena na minimum, převažuje prostředí divoké či kultivované přírody, atd. Nesoulad „kulturních modelů“ a reálné „sociální struktury“ je velmi zřetelný, nuceně kompenzační funkce této kultury tak spoluvytváří již od dětství onu celkovou pasivitu vůči kultuře. (Otázku pod míněností ovšem lze stejně snadno položit i obráceně, autorka se vyhýbá problému participace sociálních struktur na vytváření kulturních modelů.)

V příspěvku o podílu školy na kulturním formování dítěte referuje Suzanne Mollová o výzkumu, jehož jádrem byla obsahová analýza čítanek (celkem čtrnáct čítanek) používaných v letech 1956–63 na školách prvního stupně v pařížském předměstí. Výsledky byly shrnuty v tomto členění: geografický rámec (převaha venkovského prostředí), historické dimenze vybraných textů (je konstatován posun dvou generací mezi společností popsanou a společností „žitou“), představy týkající se povolání (obdobný archaismus, inteligenci reprezentují výhradně lékaři a učitelé, relativně vysoká frekvence mizejících profesí), představa rodiny („... především buržoazní rodina, dobře zajištěná «červenou střechou» «velkého domu», obklopeného «velkou zahradou» — s. 62), představa školy a žáka („... škola je malý pozemský ráj..., laskavě přijímající spěchající a šťastné školáky“ — s. 63). Závěr nemůže vyznít jinak než sarkasticky: Škola se v současné době „... snaží adaptovat dítě na společnost, která již neexistuje“ (s. 64), jde zde přinejmenším o třicetiletou retrospektivu.

Michèle Huguetová studuje v následující kapitole přízpusobení kulturního života ženy novým urbanistickým podmínkám. Racionální organizace domácí práce, vytvořená izolace (absence sousedského života, absence třetí generace, pravidelná celodenní absence zaměstnaných členů domácnosti, atd.) rozšiřují prostor volného času nezaměstnané ženy. Rozlišení typů reakcí na „tolerantní“ (u žen, které tento proces pojmají jako osvobození a využívají jej k zintenzivnění kulturního života, vzdělání atd.) a „netolerantní“ (zde proces vytváří pouhé „prázdnost“, jež je nutno nějak zaplnit) musí nutně vyústit v závěr, jenž byl konstatován již v řadě jiných kontextů (viz např. kulturologickou interpretaci „subkulturní“ diferenciace postojů ke školnímu vzdělání v pracích P. Bourdieua): „... jestliže je nové prostředí někdy příležitostí k přeměně životního stylu, netvoří pro ženy nový způsob života samo od sebe, stejně jako vývoj jejich podmínek hned radikálně nezměnil sociální role, jež na sebe berou, nebo které podle očekávání na sebe měly vzít“ (s. 78).

Dva následující příspěvky se zabývají vztahy *dělníků* ke kultuře. Je to kratší text o kulturních představách dělníků, kde se René Kaës snaží definovat jejich pojetí kultury (jádreem je brilantnost a lehkost ve vyjadřování, encyklopedismus — funkcí kul-

tury je úspěch v navazování styků s lidmi, osobní vzestup), jejich vztah k masovým komunikacím, jejich optiku kanálů kulturní informace, a dále kapitola o volném čase dělníků od Janine Larrueové. Autorka vychází z teorie sociálních tříd M. Halbwachse a klade otázku, do jaké míry se volný čas stává pro dělníky funkcí sociální participace, do jaké míry je již dělník oním „člověkem volného času“, jehož ohlásil ve své práci Georges Hourdín (*Une civilisation des loisirs*, Paris 1961). Jakkoli velké jsou rozdíly ve velikosti a kvalitě využití volného času uvnitř dělnické třídy, odpověď na otázku zůstává negativní, v podstatě stále platí Halbwachsova propozice o primárnosti role spotřeby v sociální participaci dělníků, nikoli ovšem v nezměněné podobě. M. Halbwachs ve svých šetřeních konstatoval skromnost nároků na byt a inkonzistenci rodinného života, dnes však platí pravý opak. Dělníci ztotožňují volný čas s časem stráveným doma a jeho kvalita přímo závisí na stupni vybavení domácnosti, *na stupni komfortu* — to je prvotní hodnota, pro kterou neváhají nastavovat pracovní dobu a omezovat tak svůj volný čas. Sociologové, kteří považují analýzu volného času za vhodný terén pro zkoumání sociální integrace dělníků, tedy předcházejí svou dobu. Avšak žádný z momentů nelze absolutizovat. Participace na komfortu i participace na volném čase si podrží „osvobozující roli jediné tehdy, jestliže budou pouze prvními kroky k úplné humanitě“ (s. 115).

Druhou polovinu práce představují *výsledky předvýzkumu*, provedeného na vzorku asi 200 lidí — dělníků a rolníků — formou volného rozhovoru. Tyto výsledky jsou velmi zajímavé a potvrzují plnou platnost problému, jež klade Ch. de Lauwe v krátkém úvodním expozé. Je společnost jakožto společnost kulturní vytvářena participací různých sociálních prostředí na jediné kultuře, nebo integrací různých mikrokultur, specifických pro každé sociální prostředí? Jinak řečeno, tkví proces demokratizace kultury v akcentaci kulturní plurality či v rozšiřování pole univerzální kultury? Obsahy rozhovorů ukazují na pocity frustrace, cizosti, nepřijatelnosti „intelektuální“ kultury, na úsilí zachycovat specifiku dělnického a rolnického prostředí. (Autor například shrnuje specifické hodnoty a výrazové prostředky dělnického prostředí takto: „způsob mluvit přímo, solidarita a morální hodnoty s ní spojené, realismus a smysl pro konkrétno“ — s. 132.) Je škoda, že do tematiky široce pojatého rozhovoru nebyl pojat problém vztahu kultury a sociálního vzestupu. Ona „intelektuální“ kultura, kultura „privilegovaných tříd“ (v obecném pojetí jako určitý způsob řeči, na který se váže *určitá struktura myšlení*), je zároveň kulturou „akademickou“, universitní a tedy jedinou, na niž je vázána sociální „promoce“, individuální i skupinová sociální mobilita. Jestliže tento problém obejdeme, pak řešení celé významné otázky vztahu kulturního pluralismu a univerzalizmu nemůže být jiné než abstraktní, spíše filosofické